

גַּעְדַת הַסַּלְעִים *Teucrium montbretii* - סִינן תַּשַׁע"ו

כתב: שיר ורד

תקציר: גַּעְדַת הַסַּלְעִים *Teucrium montbretii* היא צמח נדיר ביותר בישראל ובירדן הגדלה רק באתרים בודדים בשומרון. כתבה זו מספרת על אתרי הגידול של הגעדה ובתי-הגידול המיוחד שלה.

גַּעְדַת הַסַּלְעִים *Teucrium montbretii* הינה בן-שיח רב-שנתי ממשפחת השפתניים הגדל במצוקים בהרי השומרון וספר השומרון.

מימין - פרט בוגר של גַּעְדַת הַסַּלְעִים בצורת הכרית האופיינית, מתחת לעלים מציצים הגבעולים היבשים של הצמח משנים קודמות; משמאל - פרט צעיר של גַּעְדַת הַסַּלְעִים הצומח בקצה של מערה ומוצל בכל שעות היממה, הענפים ארוכים מהרגיל, פונים כולם לכיוון היציאה מהמערה, העלים גדולים משמעותית מהעלים של הפרטים השכנים החשופים יותר לאור ולשמש.

להגדלה - לחצו על התמונות

בסוג **גַּעְדַה** הוגדרו כ 300 מינים, מתוכם 12 מינים גדלים בישראל. המין **גַּעְדַת הַסַּלְעִים** שייך לקבוצה של מספר מיני גַּעְדַה הגדלים במצוקים במזרח התיכון. **גַּעְדַת הַסַּלְעִים** היא המין היחידי בקבוצה זו הגדל בארץ. תפוצתו של המין מקוטעת, וכוללת אוכלוסיות מבודדות בטורקיה, סוריה, לבנון, ישראל, אתר אחד בירדן וכן בכרתים ואיים נוספים בקרבת טורקיה. יש חוקרים המחלקים את המין לתתי מינים בהתאם לאזור גידולם וכך כל תת מין הוא אנדמי. לפי שיטה זו תת המין הגדל בארץ קרוי *Teucrium montbretii judaicum*. השם המדעי של הסוג קרוי על שם אחד ממלכי טרויה, השם העברי של הסוג קרוי בעקבות השם הערבי ג'עדה המתאר את העלעלים המסולסלים של הגעדה הנפוצה בארץ - **גַּעְדַה מַצְוִיָּה**. השם העברי של המין ניתן לו לפי בית גידולו בסלעים ומצוקים.

גַּעְדַת הַסַּלְעִים היא בן-שיח נמוך, פרטים צעירים של הגעדה שרועים בדרך כלל, ופרטים

בוגרים יותר גדלים בצורת כרים בקוטר של 5 עד 30 ס"מ. גבעול הצמח מסתעף מבסיסו לגבעולי משנה מרובעים. הגבעולים מעוצים, אך נשברים בקלות. עלי הצמח, נגדיים, פשוטים וחרוקים בשפתם. העלים רכים, שעירים קטיפתיים, כאשר השערות משוות לצמח מראה מאפיר. השערות ניכרת על כל חלקי הצמח, גבעולים צעירים, עלים, עוקצי פרחים, גביע, וחלקה התחתון של הכותרת.

הפרחים נישאים בחלק העליון של הגבעולים החדשים וצורתם דמוית שיבולת. לאורך הגבעול מסודרים הפרחים בזוגות נגדיים. סדר הפריחה מלמטה למעלה, מתחת לכל פרח יש חפה אזמלני מחודד, למעט הפרחים התחתונים המחופים על ידי עלים רגילים. הפרחים נישאים על עוקצים קצרים. הגביעים צינוריים, שעירים ומאפירים ובראשם חמש שיניים שאורכן כמחצית אורך צינור הגביע, 3 העליונות משולשות וכהות בראשן ושתי התחתון צרות ומחודדות. פרחי **געדת הסלעים**, כמו ביתר מיני הסוג, לכותרת יש רק שפה תחתונה ללא שפה עליונה. הכותרת מחולקת ל 5 אונות האמצעית רחבה ושקערורית, שתי אונות צדדיות צרות וזקופות ושתיים נוספות צרות ונוטות לאחור. צבע הכותרת ורוד בהיר ומנוקד בנקודות ורודות כהות. לפרח 4 אבקנים הבולטים מתוך צינור הגביע ומגיעים לגובה של כ 2/3 מאונת הכותרת המרכזית. הפרחים קטנים, אורך הכותרת כחצי ס"מ. לאחר הפריחה נושרת הכותרת, הגביע נשאר, למשך תקופה של חודשים רבים ולעיתים רבות רואים את הגעדה הפורחת עם שרידי גביעים משנה קודמת. בשלב הבשלת הזרעים, עוקצי הגביעים מתכופפים כקשת וראשי הגביעים נוטים כלפי מטה.

געדת הסלעים. מימין - בפרח השמאלי רואים בבירור את חמש אונות הכותרת, האונה המרכזית הגדולה והקעורה ושני זוגות של אונות צרות, זוג אחד זקוף וזוג אחד נטה לאחור. הפרחים יוצאים בזוגות מעמוד התפרחת ונישאים על עוקצים קצרים; משמאל - האבקנים בולטים מצינור הגביע. צילם: שיר ורד ©

להגדלה - לחצו על התמונות

געדת הסלעים פורחת בחודשים יוני עד אוקטובר, כאשר הפריחה בחודשים יוני ויולי שופעת ואילו בחודשים ספטמבר ואוקטובר היא דלילה.

געדת הסלעים נמצאה בעבר בפחות מעשרה אתרים משני צידי קמר רמאללה, בצד המזרחי היא נמצאה במצוקים העליונים של ואדי קלט, צוואנית ומכוך. ובצד המערבי במצוקי ואדי זרקא טוואחין, דורא אל קארע ליד רמאללה, ואדי שיבאן ליד פסגות, ובמצוקים בין בית אל לביתין.

למרות נדירותו הרבה הצמח לא זכה להיכלל בספר האדום מהסיבות הבאות: הבוטנאים בישראל לא מפרידים תת מין זה מיתר תתי המין ולכן המין לא קיבל ניקוד בגלל אנדמיות, בתקופת כתיבת הספר האדום לא נצפה סיכון להרס בתי הגידול, ובגלל המצאות אוכלוסיות משני צידי הקמר המין לא הוגדר כגדל במקטע גיאוגרפי אחד. יש לציין שכיום גדל הסיכון לאוכלוסיות מין זה בייחוד בצד המערבי של הקמר עקב עבודות פיתוח מואצות באזור רמאללה ושכנותיה, ובעתיד גם בישובים בית אל ופסגות ולכן יש לשקול את צירופו של המין לגרסאות עתידיות של רשימת המינים בסכנת הכחדה.

באזור אנטוליה בתורכיה תת המין המקומי של **געדת הסלעים** (*Teucrium montbretii* subsp. *Pamphylicum*) שימש כצמח מרפא כבר בתקופות היסטוריות. לאחרונה בוצעו מחקרים בתת מין זה ונמצא שהוא עשיר באנטי אוקסידנטים ובחומרים אנטי בקטריאליים.

געדת הסלעים. מימין - פריחה שופעת בשיא העונה; במרכז - הפרחים ערוכים בזוגות, הפרחים התחתונים בתפרחת מחופים בעלים רגילים ושאר הפרחים מחופים בחפיות צרות; משמאל - תפרחת בשלה בשלב הפצת זרעים (סוף חודש אוגוסט). צילם: שיר ורד ©

להגדלה - לחצו על התמונות

=====

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: ורד ש 2016 געדת הסלעים *Teucrium montbretii* - סיון תשע"ו, צמח החודש העברי, כתב-עת "כלנית" מספר 3.

<https://www.kalanit.org.il/teucrium-montbretii>

=====